

اهمیت فرزندآوری در رشد و تعالی جامعه از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

فائزه سادات حسینی^۱

چکیده

امروزه، جمعیت جوان و بانشاط و تحصیل کرده کشور، یکی از عوامل مهم پیشرفت کشور است. فرزندآوری یکی از مهمترین مؤلفه های علم جمعیت و از جمله موضوعاتی است که در حوزه مسائل اجتماعی، توجه زیادی را به خویش معطوف داشته است. از این رو، حضرت آیت الله خامنه ای اخیراً بسیار تأکید دارند که ما باید در سیاست ازدیاد نسل تجدید نظر کنیم. از منظر رهبر انقلاب اسلامی فرزندآوری به عنوان یکی از ارکان و الزامات رشد و توسعه پایدار کشور تلقی می شود. رهبر انقلاب بارها به اهمیت بالای این موضوع در سخرانی های خود اشاره کرده و بر ضرورت افزایش جمعیت تأکید داشته اند. ایشان معتقدند که کاهش میزان زاد و ولد می تواند تهدیداتی برای آینده ملی به دنبال داشته باشد. این مقاله با روش توصیفی و تحلیلی و با مراجعه به کتب معتبر فقهی، عرفانی و فلسفی در ابتدا به اهمیت فرزندآوری از منظر قرآن، آیات و روایات ائمه معصومین پرداخته و سپس اهمیت این موضوع را در پیشرفت و توسعه کشور، از منظر حضرت آیت اله خامنه ای که عمدتاً در بیانات شفاهی و کتبی ایشان در دسترس بوده، گردآوری و بررسی نموده است.

کلیدواژه ها: آیت اله خامنه ای، اهمیت، تعالی، رشد، فرزندآوری.

^۱ . طلبه سطح دو مدرسه علمیه امام حسین (علیه السلام)، چالوس

مقدمه

در جهان امروز، مسئله جمعیت و نرخ رشد آن به عنوان یکی از مهم ترین دغدغه های اجتماعی و اقتصادی کشورها مطرح است. در ایران نیز، کاهش نرخ زاد و ولد و چالش های مربوط به آن مسئولان را بر آن داشته تا سیاست های جدیدی برای ترغیب فرزندآوری به اجرا بگذارند. رهبر معظم انقلاب، با تاکید بر اهمیت افزایش جمعیت به عنوان یک اولویت استراتژیک، خواهان بازنگری در نگرش فرهنگی و اقتصادی جامعه نسبت به فرزندآوری شده است. سخنان ایشان نه تنها ریشه در نگرانی های اجتماعی و اقتصادی دارد بلکه به هویت و ارزش های فرهنگی و دینی جامعه مرتبط است. از آنجا که مهم ترین سرمایه هر کشوری، نیروی انسانی آن کشور است لذا مسئله فرزندآوری به عنوان یک مقوله حیاتی و کلیدی در روند رشد و توسعه کشورها، همواره مورد توجه سیاست گذاران و رهبران قرار داشته است. در کشور ما، رهبر معظم انقلاب اسلامی به طور ویژه بر اهمیت این موضوع تاکید داشته اند و آن را به عنوان یکی از ضرورت های اساسی برای پیشرفت و توسعه پایدار معرفی می کنند. فرزندآوری و تکثیر نسل، یکی از آن وظایف مهم و اساسی است که بایستی انجام بگیرد که جزو نیازهای حیاتی امروز کشور و فردای کشور است. (۱۳۹۹/۱۱/۱۵)

از دیدگاه ایشان، جمعیت جوان و پویا، نه تنها نیروی انسانی کارآمد و خلاق را به جامعه عرضه می کند؛ بلکه بستری برای ایجاد تحولات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی فراهم می آورد. کاهش نرخ زاد و ولد در سال های اخیر، نگرانی های جدی را در میان مسئولان و دلسوزان کشور به وجود آورده و رهبر انقلاب بارها نسبت به این مسئله هشدار داده اند. ایشان بر این باورند که هر جامعه ای برای تداوم حیات و بالندگی خود نیازمند جمعیت جوان و با نشاط است. به علاوه فرزندآوری می تواند به تقویت بنیان خانواده ها، بهبود وضعیت اجتماعی، اقتصادی و ارتقای فرهنگ ملی کمک کند.

از این رو فرزندآوری نه تنها یک وظیفه شخصی و خانوادگی بلکه یک مسئولیت ملی به حساب می آید که برای تحقق آرمان های بلند مدت نظام جمهوری اسلامی ایران و رسیدن به شعار "جمعیت جوان و فعال" تلاش و همکاری همه جانبه را می طلبد. در این راستا با ایجاد سیاست های حمایتی و فرهنگی مناسب، شرایط و محیطی را فراهم آوریم که خانواده ها با میل و رغبت بیشتری به فرزندآوری روی بیاورند و بدین طریق زمینه ساز رشد و توسعه پایدار کشور شوند. این مقاله در نظر دارد تا به بررسی ابعاد مختلف این سخنان و تاثیرات آن بر سیاست گذاری جمعیتی کشور و نقش آن در رشد و پیشرفت کشور بپردازد.

زینت زندگی، تعبیری است که خداوند متعال در قرآن کریم درباره فرزند به کار می برد: «اموال و فرزندان، زیور زندگی دنیایند و نیکی های ماندگار از نظر پاداش، نزد پروردگارت بهتر و امیدبخش تر است». (کهف- ۴۶)

این جستار تلاش کرده است به روش تحلیلی و با مراجعه به منابع معتبر دینی و سخنرانی های رهبر انقلاب، پس از این مقدمه کوتاه، در قسمتی از بدنه اصلی تحقیق به مفاهیم مهم مطروحه بپردازد، سپس

اهمیت نقش فرزندآوری از دیدگاه امام خامنه ای که در سخنرانی ها و آثار مکتوب ایشان ثبت گردیده را تدوین و سپس شرح دهد و پس از آن ، در آخرین بخش راهکارهای لازم برای تشویق فرزندآوری ارائه می کند و در آخر نتیجه گیری انجام می شود.

پیشینه و ضرورت تحقیق

مطالعات تاریخی نشان می دهد که جامعه ایران از دیرباز همواره به عنوان یک جامعه خانواده مدار مطرح و در آن توجه فراوان به مقوله فرزندآوری مطلوب بوده است (مدیری و رازقی نصرآبادی، ۱۳۹۴). در آموزه های دینی نیز یکی از حکمت های مهم آفرینش انسان در قالب مرد و زن و تشکیل خانواده ، تولید و بقای نسل (شوری: ۱۱) معرفی شده است. قرآن کریم فرزند را برای انسان مایه امید (نحل: ۷۳)، باعث قوت قلب (نوح: ۱۲)، نور چشم (فرقان: ۷۴) می داند. با این حال امروزه و در دهه های اخیر کاهش باروری به یکی از مشکلات جهانی، به ویژه در کشورهای در حال توسعه ، از جمله ایران تبدیل شده است. نتایج آخرین گزارش از سرشماری سال ۱۳۹۵ ، کاهش نرخ رشد جمعیت کشور به ۱.۲۴ درصد را نشان می دهد (سایت مرکز آمار ایران ۱۳۹۶). برخی از پژوهش های انجام شده در نقاط مختلف کشور نیز حاکی از افزایش الگوی تک فرزندی و عدم تمایل بیش از ۶۰ درصد از زنان به فرزندآوری است (حسینی و بیگی، ۱۳۹۳). این موضوع نگرانی های زیادی را به ویژه برای سیاستگذاران و صاحب نظران جهت درک علل کاهش باروری به وجود آورده است (نفیسی و همکاران، ۱۳۹۳).

پژوهش های تجربی نشان می دهد که اندیشه فرزندآوری یکی از فرایندهای زیربنایی در تحکیم خانواده است. در همین راستا پژوهشگرانی مانند ماکسول (maxwell) در بررسی های خود نشان می دهد که اندیشه فرزندآوری در ایجاد آرامش و کارآمدی خانواده نقش مهمی دارد. فروبل (Froebel)، شورتس (shorts)، الیزابت پی بادی (peabody) نیز از جمله افرادی هستند که بر اهمیت نقش فرزند در پایداری خانواده تاکید کرده اند (برنارد، ۱۳۶۹، ص ۵۰-۴۰).

در نگرش مثبت به فرزندآوری و رویکرد اسلام گرایانه ، تشکیل خانواده و فرزندآوری نه تنها باعث بروز مشکلات معیشتی در خانواده نمی شود بلکه در پرتو ازدواج و فرزندآوری، وعده توسعه رزق و برکت داده شده است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۵۴). بنابراین در فرهنگ اسلامی ، فرزند از بهترین و ارزشمندترین جایگاه بهره مند است و فرزندآوری یک مسئولیت خطیر و وظیفه دینی تلقی می شود. والدین به این وظیفه نگاه تقدس گونه دارند و در برابر آن با کمال وجود آمادگی پیدا می کنند (بشیری ۱۳۸۸).

نتایج پژوهش های مختلف نشان می دهد که گرایش به فرزندآوری ، تحت تاثیر مجموعه ای از عوامل فردی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است . در حالی که در گذشته بیشتر جمعیت شناسان بر عوامل اقتصادی و زیست شناختی تاکید می کردند و به عوامل فرهنگی، کم توجه و یا بی توجه بودند. در سالهای

اخیر توجه به عوامل اجتماعی و فرهنگی نقش مهمی در تبیین باروری و گرایش به فرزندآوری ایفا کرده است (رسول زاده اقدام و همکاران، ۱۳۹۵).

مرور پیشینه مذکور نشان می دهد که پژوهش های انجام شده تلقی یکسانی از نقش باورهای دینی در نگرش به فرزندآوری ارائه نداده اند و از طرفی پژوهش های کمی در رابطه با دیدگاه رهبر انقلاب در زمینه فرزندآوری انجام شده است .

این جستار تلاش کرده است به روش تحلیلی و با مراجعه به منابع معتبر دینی، پس از این مقدمه کوتاه، در قسمتی از بدنه اصلی تحقیق به مفاهیم مهم مطروحه پردازد، سپس مهمترین راهکارهای امام خامنه ای که در سخنرانی ها و آثار مکتوب ایشان ثبت گردیده را تدوین و سپس شرح دهد و پس از آن هم در آخرین بخش نتیجه گیری می کند.

مفهوم شناسی

تعریف فرزندآوری : فرزند به معنای شکوه بزرگ آدمی است. فرزندآوری به معنی به دنیا آوردن و تربیت فرزندان توسط والدین است. این فرآیند شامل جنبه های بیولوژیکی، اجتماعی و روانی است که بر تصمیم گیری خانواده ها درباره تعداد و زمان فرزندآوری تاثیر می گذارد. (حیدری، ۱۳۹۸)

تعریف رشد : رشد به معنای افزایش اندازه ، مقدار یا توانایی چیزی است و می تواند در زمینه های مختلف مورد استفاده قرار بگیرد. رشد انواع مختلفی دارد که در اینجا به انواع آن اشاره می شود. رشد اقتصادی ، رشد فردی ، رشد اجتماعی ، رشد سازمانی ، رشد فیزیکی و رشد پایدار . رشد یک مفهوم جامع است که در زمینه های مختلف به کار می رود و هر یک از آنها معانی خاص و متفاوتی دارد . بسته به زمینه، رشد می تواند به معنای پیشرفت، توسعه، یا افزایش باشد . (شفیع آبادی، ۱۳۷۲)

تعریف تعالی : تعالی به معنی بلند شدن (لغت نامه دهخدا). به معنی دست یابی به یک سطح بالاتر از رشد و پیشرفت است. این مفهوم معمولا به نوعی از کمال، بهبود مداوم و ارتقاء کیفی اشاره دارد در اینجا به برخی از ابعاد مختلف تعالی اشاره می شود. تعالی فردی، تعالی سازمانی، تعالی تحصیلی، تعالی اجتماعی و تعالی معنوی. تعالی یک مفهوم چند بعدی است که به رشد و ارتقاء در زمینه های مختلف زندگی انسان اشاره دارد. دستیابی به تعالی نیازمند تلاشی مستمر و تعهد به بهبود خود و اطرافیان است. این مفهوم معمولا با ارزش ها ، اهداف بلند مدت و تلاش برای ارتقاء زندگی مرتبط است. (نظری و دیگران و همکاران)

شخصیت علمی حضرت آیت الله امام خامنه‌ای

سید علی خامنه‌ای از روحانیان انقلابی طرفدار امام بود که در خانواده‌ای روحانی در شهر مشهد به دنیا آمد و در همان شهر درس حوزوی را در نزد علمای بزرگ آن سامان خواندند و فعالیت انقلابی را به رهبری امام خمینی همراه با آیت الله هاشمی رفسنجانی به انجام رساندند. مدت‌های طولانی در شهر ایرانشهر بلوچستان تبعید بودند و پس از پیروزی انقلاب اسلامی بر اثر ترور یک دست‌خود را از دست دادند و به عنوان شهید زنده مفتخر شدند.

در ایام حیات امام در دهه ۶۰ و پس از شهادت دولت رجایی-باهنر به مقام ریاست جمهوری رسیدند و برای ۸ سال دوران جنگ در این سمت حساس بودند تا آنکه به سال ۱۳۶۸ و پس از رحلت امام در جلسه مجلس خبرگان به عنوان رهبری انتخاب گردیدند. وی از آن زمان تاکنون با وجود تلاش قدرت‌های فرامنطقه‌ای با قدرت سکان هدایت کشور را در دست دارند.

ایشان به خصوص در حوزه نظریه پردازی، ارایه دیدگاه‌های جدید به خصوص در عرصه انقلاب، سیاست، مدیریت و جامعه صاحب دانشی عمیق و ژرف است اما به علت اشتغال زیاد و دوری ایشان از نگارش قلمی آثار کمی از وی به چاپ رسیده است. در واقع امام خامنه‌ای از آن دست از عالمان است که از سنت شفاهی علم ورزی پیروی میکنند و دیدگاه‌های علمی وی را میتوان در بیانان ایشان در خصوص مسایل مختلف دنبال نمود از جمله درخصوص مسائلی نظیر جنگ نرم، علوم انسانی اسلامی، تهاجم فرهنگی و اقتصاد مقاومتی بیانات ارزشمند، جدی و نوینی را طرح نموده اند.

اهمیت فرزندانآوری از دیدگاه قرآن کریم و ائمه اطهار

خداوند متعال فرزندانآوری و ازدیاد نسل را از نعمت‌های الهی و سبب اقتدار می‌داند. در قرآن کریم به موضوع فرزندانآوری و اهمیت آن در چندین آیه اشاره شده است. در زیر به برخی از این آیات اشاره می‌شود:

۱- آیه ۲۳ سوره مومنون: **وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ**. (و به راستی ما انسان را از گل خشکیده‌ای آفریدیم).

۲- آیه ۴۶ سوره کهف: **الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا**. (مال و فرزندان زینت زندگی دنیا هستند).

۳- آیه ۳۱ سوره اسرا: **وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ**. (و برای ترس از فقر، فرزندان خود را نکشید).

۴- آیه ۱۴ سوره ابراهیم: **رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي** و... (خداوندا من و فرزندانم را برپا دارنده نماز قرار ده).

۴ - ضرورت های اجتماعی

ایشان در سخنان خود به ضرورت اجتماعی و اقتصادی فرزندآوری اشاره کردند و بر ضرورت ایجاد اعتماد و امید در زندگی خانواده ها تاکید کرده اند. افزایش میزان آگاهی خانواده ها نسبت به افزایش جمعیت، می تواند به تغییر نگرش ها و باورها در مورد خانواده و تربیت فرزندان منجر شود. (۹۵/۳/۲۵)

۵- تغییرات سبک زندگی

در برخی از سخنان رهبر، به انتقاد از سبک زندگی مدرن پرداخته و به آثار منفی آن بر فرزندآوری اشاره کرده اند. ایشان بر این باورند که نیاز به تغییر نگرش ها و سبک زندگی به گونه ای که با ارزش های اصیل و نیازهای جامعه هماهنگ باشد، تاکید دارند. در این راستا، بازنگری در اهداف زندگی فردی و اجتماعی و جذب نیروهای جوان و خلاق مهم دانسته شده است.

سخنان رهبر درباره فرزندآوری نه تنها به عنوان یک راهنمایی برای مردم، بلکه به عنوان یک نقطه عطف در سیاست گذاری های اجتماعی و ملی نیز مطرح می شود. این تاکیدات می تواند به افزایش آگاهی، بهبود شرایط زندگی و تقویت امید به آینده در جامعه کمک کرده و از چالش های جمعیتی پیش رو جلوگیری کند. در نهایت، این موضوع برای ساختاری پایدار و موفق در ایران ضروری است.

عواقب کاهش زاد و ولد در ایران می تواند عواقب ویژه ای برای آینده اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور داشته باشد. (۹۵/۵/۱۱). بنابراین، اتخاذ راهبردهای مناسب و حساب شده در جهت حمایت از خانواده ها و تقویت فرزندآوری در حفظ تعادل نسل ها و پایداری اجتماعی و اقتصادی کشور ضروری است.

-فرزندآوری موضوعی است که نه تنها به جوانان بلکه به مسئولین نیز ارتباط دارد. در ادامه به توصیه هایی برای هر دو گروه می پردازیم:

توصیه به جوانان

۱- بررسی و شناخت تغییرات اجتماعی: جوانان باید از تغییرات اجتماعی و اقتصادی موجود آگاه باشند و بدانند که فرزندآوری تنها یک مسئولیت فردی نیست بلکه به تعادل جمعیت و آینده کشور نیز مرتبط است.

۲- توجه به اهمیت خانواده: خانواده های مستحکم و پشتیبان می توانند به پرورش فرزندان سالم و موفق کمک کنند. جوانان باید ارزشهای خانوادگی را در نظر بگیرند و یاد بگیرند که چگونه می توانند یک خانواده سالم و پایدار بسازند.

۳- آماده سازی برای والد بودن : جوانان باید به طور جدی برای والد بودن فکر کنند. این شامل کب دانش در زمینه تربیت فرزندان ،مدیریت مالی و ایجاد محیطی حمایتی برای رشد کودکان است.

۴- ایجاد شراکت عادلانه : جوانان به ویژه در ازدواج ها باید به ایجاد شراکت های عادلانه و همکاری در امور خانواده توجه داشته باشند.این امر می تواند به تقسیم مسئولیت ها و وظایف در تربیت فرزندان کمک کند.

۵- توجه به سلامت روان: جوانان باید سلامت روان خود را نگه دارند و از استرس های ناشی از زندگی و کار فاصله بگیرند. یک والد سالم از نظر روحی می تواند فرزندان بهتری تربیت کند.

توصیه به مسئولین

۱- توسعه سیاست های تشویقی: مسئولین باید با تدوین و اجرای سیاست ها و برنامه های مالی،شرایطی را فراهم کنند که خانواده ها از فرزندآوری حمایت شوند. این امر می تواند شامل ارائه مشوق های مالی، تسهیلات مسکن و خدمات بهداشتی باشد.(۱۳۹۳/۳/۴)

۲- بهبود خدمات آموزشی و بهداشتی: ارتقا خدمات آموزشی و بهداشتی برای خانواده ها و فرزندان اهمیت دارد.این امر شامل افزایش کیفیت سیستم های آموزشی و خدمات بهداشتی و روانی می شود.

۳- ایجاد محیط های کار مناسب: مسئولین باید محیط کار مناسبی را برای والدین فراهم کنند تا بتوانند به راحتی به وظایف خانوادگی و شغلی خود رسیدگی کنند .این امر شامل ارائه امکاناتی مانند مرخصی والدین،ساعات کاری منعطف و خدمات مراقبت های کودک است.

۴- ترویج فرهنگ فرزندآوری: مسئولین باید با برگزاری کمپین ها و برنامه های آموزشی فرهنگ فرزندآوری را ترویج دهند . این می تواند شامل برگزاری کارگاهها و دوره های آموزشی برای جوانان باشد .

۵- پژوهش ها : سرمایه گذاری در پژوهش های اجتماعی و اقتصادی مرتبط با فرزندآوری و تاثیر آن بر جامعه می تواند به شناخت بهتر چالش ها و فرصت ها کمک حمایت کند و سیاست های موثرتری را ایجاد کند .

نتیجه گیری

فرزندآوری یک موضوع اساسی برای آینده هر جامعه ای است و نیازمند همکاری و تعهد هر دو گروه جوانان و مسئولین است. توجه به این مسائل و اتخاذ اقداماتی مثل می تواند به ساختن آینده ای بهتر برای نسل های آینده و جامعه کمک کند .

فرزندآوری در بسترتحولات اجتماعی و اقتصادی ایران به عنوان یکی از عوامل کلیدی در تامین آینده ای پایدار و موفق برای کشور مطرح است. افزایش نرخ زاد و ولد می تواند به تقویت پایه های اقتصادی ، حفظ تعادل جمعیتی و ارتقاء ارزش های فرهنگی بینجامد . با این حال ، موفقیت در این زمینه نیازمند اجرای سیاست های جامع حمایتی است که نه تنها مشوق های اقتصادی را پوشش دهد ، بلکه به بهبود کیفیت زندگی خانواده ها نیز بپردازد . بر اساس آموزه های فرهنگی و دینی جامعه ایران ، خانواده به عنوان هسته اصلی تربیت و پرورش نسل های آینده ، نقشی محوری در تثبیت و گسترش ارزش ها دارد. لذا ، ایجاد فضایی اجتماعی که فرزندآوری را به عنوان یک ارزش تلقی کند ، اهمیت بسزایی دارد در نهایت ، فرزندآوری به عنوان راهبردی ملی نیازمند توجه به ابعاد مختلف از جمله سیاست گذاری اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی است تا کشور بتواند در مسیر رشد و توسعه پایدار کامیاب گردد . توجه به نگرانی های اقتصادی جامعه و تغییر نگرش ها نسبت به فرزندآوری ، از جمله اقداماتی است که می تواند در تحقیق این هدف کمک کند . این نتیجه گیری تلاش می کند تا اهمیت فرزندآوری را در چارچوب های مختلف تحلیل کرده و بر لزوم تلاش های همه جانبه برای تقویت آن تاکید کند .

کاهش زاد و ولد در ایران می تواند عواقب ویژه ای برای آینده اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی کشور داشته باشد. بنابر این ، اتخاذ راهبرد های مناسب و حساب شده در جهت حمایت از خانواده ها و تقویت فرزندآوری ، در حفظ تعادل نسل ها و پایداری اجتماعی و اقتصادی کشور ضروری است.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. افرا، هادی، علی ایار، مجید الیاسی و یونس دانش، (۱۴۰۱). اهمیت فرزند آوری در جامعه فردگرا (مورد مطالعه شهر بجنورد)، پژوهشنامه زنان، د ۱۳، ش ۴۰.
۲. ثمنی، لیلا، زهرا کوهپیما رونیزی و سمیه کوهپیما رونیزی (۱۳۹۹). تأثیر حمایت قانونی از زنان شاغل در دوره بارداری و شیردهی بر تمایل ایشان به فرزند آوری، پژوهش نامه اسلامی زنان و خانواده، د ۸، ش ۱۹-.
۳. حبیب نژاد، سید احمد و مصطفی بخرد، (۱۴۰۱). تأملی بر حق بر فرزند آوری در پرتو احکام وضعی و تکلیفی تلقیح مصنوعی، حقوق اسلامی، د ۱۹، ش ۷۲.
۴. حرعاملی، محمدبن حسن، ۱۴۰۹ ق، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل بیت.
۵. حسینی، حاتم و بلال بیگی، ۱۳۹۳ «تعیین کننده اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیت شناختی تمایلات فرزندآوری زنان» (۱۳۹۱) ماهنامه دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه، سال هجدهم، ش ۱، ص ۳۵-۴۰.
۶. حیدری، زهرا و دیگران. "فرزندآوری: عوامل سوق دهنده و بازدارنده"، نشریه پژوهشکده علوم بهداشتی جهاد دانشگاهی، شماره ۳، خرداد و تیر ۱۳۹۸.
۷. رازقی نصرآباد، حجه بی بی و حسین سرایی، ۱۳۹۳، «تحلیل نگرش زنان درباره ارزش فرزند در استان سمنان» زن در توسعه و سیاست، دوره دوازدهم، ش ۲، ص ۱۲۷-۱۵۵.
۸. رسول زاده اقدم، صمد و دیگران، ۱۳۹۵ «تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و سبک زندگی با گرایش فرزندآوری (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید مدنی آذربایجان)» راهبرد اجتماعی فرهنگی، ش ۲۰، ص ۱۰۷-۱۳۵.
۹. (رضایی، طوبی و اصغر محمدی)، ۱۴۰۰ بررسی و تحلیل تکمیلی زنان به فرزند آوری، فرهنگ ایالم، د ۲۲، ش ۷۳.
۱۰. رضوانی دیوکالی، سیده زینب، حسین رضائیان بیلندی و امین رحمتی، (۱۴۰۰). نگرش به فرزند آوری: نقش سبک زندگی اسلامی و ویژگیهای جمعیت شناختی، روانشناسی و دین، د ۱۳، ش ۴.
۱۱. شفیع آبادی، عبدالله، مبانی رشد، تهران، نشر چهر، ۱۳۷۲، چاپ ششم.
۱۲. شیرخانلو، درسا، احسانه، نظری؛ دیباگران تهران، تعالی سازمان، ۱۳۹۹.

۱۳. -عباسی شوازی، محمدجلال، میمنت حسینی چاووشی، فریبا سادات بنی هاشمی، الهام فتحی، صفیه میرزایی، مجتبی نصیری پور، نورمحمد جاوید، آسیه عباسی، بهناز سرخیل و سیدمسعود حسینی، (۱۳۹۹) تحولات باروری در ایران از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۵، تهران: پژوهشکده آمار.
۱۴. علوی، سید اسماعیل، علی ابوترابی و عباس آینهچی، (۱۴۰۰). ساخت و اعتباریابی پرسشنامه اولیه نگرش به فرزند آوری بر اساس منابع اسلامی، روانشناسی و دین، د ۱۴، ش ۳.
۱۵. مرادی، علی، نسرین عظیمی و لیلی بهارآنگیز، (۱۳۹۹). شناخت رابطه بین کیفیت زندگی و منزلت اقتصادی اجتماعی با نگرش به فرزند آوری: مورد مطالعه زنان شهرستان سرپل ذهاب، زن و جامعه، د ۱۱، ش ۴
۱۶. میرابی، سعیده، حسین میرزائی و غلامرضا حسنی درمیان، (۱۳۹۹). بررسی پدیدارشناسانه آگاهی زنان متأهل از فرزند آوری، جامعه شناسی کاربردی، د ۳۱، ش ۳
۱۷. یاوریان بائی، محمد، حبیب اله حلیمی جلودار و فرشته باعزت، (۱۳۹۹). تأثیر دینداری والدین بر روی نگرش آنها نسبت به فرزند آوری، مطالعات زن و خانواده، د ۸، ش ۴